

vissza a tartalomjegyzékre

Vámosi Katalin:

Kass János grafikai sorozatai

Kass János egész munkásságán végigvonul, mint inspiráló erő, két jelentős Múza, az irodalom és a zene, amelyek illusztrációinak és önálló grafikai lapjainak, valamint bélyegterveinek kiindulópontjai, ösztönzői, mozgató rugói. Az ihletet és inspirációt jelentő irodalmi és zenei társművészeti alkotások Kass számára lehetőséget teremtenek az adott mű értelmezésén túl a szöveg átültetésére a képzőművészet vizuális nyelvére és új dimenzióinak, tartományainak feltárására, valamint a költői és zenei képek újratertetésére, ugyanakkor a 20. század szellemisége által átítatott, a kor lenyomatát szemléltető bővítésekre, aktualizálásra és újraalkotásra a grafika eszközeivel. Kass János vitathatatlanul érzékeny szemtanúja korának. Egyik alkalommal szellemesen és lényegre törően nyilatkozott a grafikáról: *„Ha a festészet szépirodalom, akkor a grafika újságírás, a gyors reagálás eszköze. És van-e nagyszerűbb dolog egyszerre kérdezőnek és felelőnek lenni, az összefüggéseket kutatni, megérezni és kibontani? Vágyódni, megkeresni, kifejezni? Megütött hűrként rezonálni. Megformálni a harmóniát és bogozni a csomókat. Szépet adni a szépre vágyóknak, kibeszélni a bánatot. Nem menekülhetünk el sehová a kínzó kérdések elől. A távolságok megszűntek. Válaszolni kell! Tanúja lenni a kornak. A megérzéseket, a nyugtalanságot, a kérdéseket és feleleteket gyors formába önteni – ez a grafikus feladata. Készülni a nagy tervekre, regisztrálni a megtörténtet, kommentálni az eseményeket, átadni az át nem adhatót, a ki nem mondottat. A grafikának a magyar művészet történetében mindig is rangja, elvitathatatlan érdeme és nemzetközi hitele volt.”*

Főiskolásként, 1950-ben már felkérték a Karinthy Ferenc és Benedek András által átdolgozott Mikszáth mű, *A Noszty fiú esete Tóth Marival* színpadi adaptációjának illusztrálására. Az ötvenes években induló művész pályájának egyik első jelentős megbízatása Cervantes búsképű lovagjának, Don Quijote többféleképpen értelmezhető alakjának és kalandjainak ábrázolása. A Kass János teremtette szikár és elszánt magányos lovag alakja mementóként egy letűnt kor erényeit és értékeit testesíti meg, ugyanakkor közvetíti hős kitartását, belső sugallatának, parancsának követését, hitéhez, ideáihoz való hűségét, küzdelmét az önmegvalósításért korának meg nem értett közegében is, sok esetben vállalva a nevetségesség, megaláztatás vagy a meddő szélmalomharc keserveit. Az első változatot követően még két variációban született meg a kassai Cervantes adaptáció a hetvenes és nyolcvanas években. Tandi Lajos értelmezésében *„Ez a szikár lovag rajzokban és rézkarcokban szinte évtizedenként újraalkotva áttételes önportré is: a következetes emberség és céltudatos hivatás eszményképe. Benne rejlik ebben a műben a magány – az alkotó műterem-magányosság – és a közösségért való elkötelezett tevékenység, valamint a barátság, a sors- és pályatársai iránti vonzalom értékes igényessége is.”*

Kiemelten jelenik meg Kass János művészi és morális hitvallása, művészetének iránya az 1969-ben készült kollázsán, amelynek két főmotívumát, a megszerkesztett „A” betűt és a frontálisan ábrázolt félalakos ember fekete-fehér kontrasztját Dürer rajzok részletei gazdagítják. Saját megfogalmazásában *„Az a bizonyos Ars poetica minden gesztusával a gonosz ellen a jó felé törekszik. A tökéletes munka felé törekvés (...) a betű tisztelete és szeretete. Mert a betű, mint absztrakt kép maga a hitelesség: benne van az aranymetszés, a gutenbergi tradíció, de benne van létünk veszélyeztetettsége (...) Nem csupán a reménytelenséget ábrázolom, hanem a szépség felé való törekvést is. Hogy egyszer felérünk a hegycsúcsra és nem csupán romhalmazzal lesz az életünk. Talán képesek leszünk befejezni ezt a torzót.”*

Kass János számára életre szóló élményt nyújtott a lipcsei Grafikai és Könyvművészeti Főiskolán eltöltött egy év, 1960-61-ben, ahol nyitott, inspiráló közegben számára új világ nyitogatta kapuit Albert Kapr tanszékvezető professzor vezetésével: a könyvnyomtatás és tervezés, a nyomdai hagyományok, a tipográfia újszerű elméleti és technikai lehetőségeinek felfedezése. Érdeklődése a könyvtervezés iránt megmaradt hazatérését követően is, és az illusztrálás mellett aktívan

kapcsolódott be a hazai könyvkészítésbe, illetve ekkor kezdett el foglalkozni a magyarországi tipográfia történetével, amelyet az Iparművészeti Főiskola Grafikai tanszékén adott elő, ahol katedrát kapott. Az *Új Írás* folyóiratnak 1965-től 1973-ig volt a művészeti szerkesztője. 1967-ben született két kollázásával a könyvnyomtatás meghatározó egyéniségei – Tótfalusi Kiss Miklós, az egyik legnagyobb magyar tipográfus és Kner Imre nyomdász és könyvkiadó – előtt tisztelgett és állított emléket az európai jelentőségű mestereknek. A Műszaki Kiadó által 1971-ben magyarul megjelentetett, az európai könyvtervezés és könyvművészet fejlődését áttekintő monográfia Albert Kapr tollából, kibővítve, külön fejezetben ismertette a magyarországi vonatkozásokat. A címlapját Kass János Lipcsében készített diplomamunkájának, a József Attila sorozatnak egyik metszete díszítette.

Az 1966-os esztendő két jelentékeny illusztrátori munka lehetőségét teremtette meg Kass János számára. Madách Imre *Mózes* a Magvető gondozásában látott napvilágot, illetve a Magyar Helikon kiadásában *Az ember tragédiája*. Utóbbi mű minden grafikus számára nagy kihívás, hiszen a zseniális Zichy Mihály illusztrációt nehéz túlszárnyalni. Kass Jánosnak sikerült autentikusan interpretálni Madách tragédiáját. Számára a Tragédia olyan nyersanyagot jelentett, melyben minden kor minden emberének tragédiája megmutatkozhat. Egyedi rézkarlapjai, ahogy nyilatkozta, saját koráról is szólnak, a 20. század második felének pragmatikus világáról. Ezek eltérnek a könyvi illusztrációktól, mivel nagyobb lemezen dolgozott a mester, mint a kötethez kért méret, így a fennmaradó lemezszéleket margóként használta, kvázi jegyzetelt, amely felületeken a 20. század jellemző tárgyainak és alakjainak karcolatát jelenítette meg. Kass különleges, erőteljes, szuggesztív rézkarainak köszönhető Madách művének, a Mózesnek újrafelfedezése. A kasszi Mózes-fej monumentális, tömörszerű, az időtlenség érzetét sugallja, míg Mózes és Cippora kettőse a férfi-nő kapcsolat drámai megjelenítése.

Hasonlóképpen a két nem viszonya, ellentéte és egysége, a fehér és fekete, az igen és nem, az aktivitás és passzivitás, az erő és gyöngédség elválaszthatatlansága foglalkoztatta Kass Jánost Bartók: *A Kékszakállú herceg vára* című operájában, amelynek alapját képező ófrancia monda realista környezetét Balázs Béla írta át, megteremtve egy szimbolikus világot. „Bartók remekműve a hatvanas évek óta foglalkoztat. A Helikon Kiadó kérésére akkor készítettem a dráma első grafikai változatát (...) A könyv lapjait ajtóként fogtam föl, s ez a szerkezet követi az eseményeket. Az ajtók drámai csomópontok, közrefogják a két szereplő közt végbemenő lelki folyamatot. Első perctől világos volt, hogy az indulatokat színnel kell kifejezni. A kék, a vörös, a fehér és a fekete kontrasztjaiból épül fel az egymást követő grafikai lapok ritmusa.” Egy évtizeddel később készült kilenc szitanyomatának utolsó, befejező lapján új szín, az arany jelent meg. A reménytelen történet lezárása, apoteózis, Judit megdicsőülése, akinek aranszínű koronája és palástja mögött a fekete szín feszül.

Kass pályaképének kimagasló alkotását, a Szarvas-fiút, szintén Bartók Béla műve, a *Cantata Profana* ihlette. A román kolinda történetet a szarvassá vált fiúról Erdélyi József ültette magyar nyelvre, amelyet Bartók zenei elképzeléseinek megfelelően átköltött. Jóbarátjának és nemzedéktársának, Juhász Ferencnek *A szarvassá változott fiú kiáltása a titkok kapujából* című oratorikus költeménye, szintén hatott Kassra, amelyben már csak egyetlen Szarvas-fiú létezik, a nagyvárosi költő, aki megélte és megszenvedte a változást, az átalakulást, a szülői háztól, a faluközösségtől való elszakadást. A kétféle élmény táplálta Kass rajzok közül a tollrajzok büszke és elbukó, sebzett és diadalmas, kiszolgáltatott és föltápáskodó, megalázott és győztes, de mindig optimizmust sugárzó, leterítettségében is méltóságot árasztó szarvasa, öntudatos és emblemikus jelkép. Ugyanakkor színes rézkarca, amely sorozatának főműve, egyben hitvallása is, Ars poeticája, generációjának szimbóluma. „A szarvas vergődésében is büszke testét szinte kettémetszi az édesanya horizontálisan elhelyezett aszketikus alakja. Ő a mérce, a gát, a sorompó, a választóvonal múlt és jövő között, a földi dimenziók és az égi világ kapuja, pusztulás és felemelkedés, realitás és álmovilág, rend és káosz választóvonal. A szarvas teste meggyalázott, bordái leckerítése megnyílik, belei kavargó-csavarodó örvénye keveredik a vegetáció elemeivel (...) a büszke állat agancsának ölelésében szikrázóan tündöklük a nap, az ágakon gyertyák világítanak – egy szellemi kozmosz reményét és hitét jelképezve. Szól ez a lap a gyökerek eltéphetetlenségéről, a múlt vállalásának könyörtelen szükségességéről, a szülők megtartó aggódásairól.” – olvashatjuk Tandi Lajos kötetében.

Szintén zenemű, Kodály Zoltán 1923-ban komponált nagyszabású műve a *Psalmus Hungaricus* ihlette meg, ösztönözte munkára Kass Jánost. Kodály a Dávid királyról szóló középkori zsoltárt választotta témájaként Kecskeméti Vég Mihály fordításában. A trianoni tragédiát elszenvedett ország sanyarú helyzetének kiáltása volt ez a zenei mű. Az a panasz, amelyet senki nem akart meghallani, talán csak az Úr, „aki az igaz szív keservének egyetlen számba vevője, aki felkel, hogy lesújtsa a gazokat.” Kass János tolmácsolásában a hetvenes évek második felének

robbanásszerű kiáltása lett a Zeneműkiadó által megjelentetett Kodály mű az 55 zsoltárral. Kass rajzain Dávid dühe cselekvésre ösztönző, eleven tűz, amely hevít és perzsel. A lapokat pásztázó vörös-kék krétacsíkok, az erőteljes tus vonalak alkotói indulatát közvetítik.

A *Biblia*, mint téma, kimeríthetetlen forrása Kass János művészetének, az a megkérdőjelezhetetlen érték, amely bármely korban aktuális minden ember számára. Törvényeinek figyelmen kívül hagyása, be nem tartása az emberiséget és a világot a hit nélkülség és remény vesztettség állapotába sodorja. *„Nemcsak a grafikus, de minden ember közös feladata ebben a helyzetben – a jó és a rossz kettősségének szorításában – annak felismerése, hogy a gonoszt csak az alkotással lehet legyőzni. Egyetlen munka, a produkció, amit pajzsként magam elé tarthatok, ami mögött emberi gyengeségeimet elrejthetem, és ami igazolja lételemet.”* – vallja Kass egyik interjújában. Ezt példázza 1986-ban megjelent tíz rézkarc az Európai Könyvkiadó gondozásában *Képek az Ótestamentumból* címmel, amelyek részletdús, gazdag faktúrájú, a magyar népi motívumokat alkalmazó, színpadias beállítású jelenetekből állnak, mint például az Ádám és Éva, Az életfa, Noé és lányai, a szőlőültető. Hat évvel később száz számozott példányban született meg, bibliofil kiadásban a 14 zsidó ünnepet bemutató grafikája. Kass életművében a zsidó-keresztény alakok közül Noé, Szent Ferenc és a győztes Sárkányölő Szent György emelkedett ki a Bibliához készített rézkarcok sorából, hogy önálló életre kelve vallomást tegyen az értékmentés, a gonosz elleni küzdelem mellett.

Kass egy éves munkájának eredménye az a tíz grafikai lap, amely Shakespeare *Hamlet* illusztrációjához készült. Az aquatinta felületeknek köszönhetően minden nyomat más, így a sorozat minden egyes lapja egyedi darabnak számít. Kass János a rézkarc központi alakja köré írta saját és Shakespeare üzenetét magyar és angol nyelven, kiegészítve a rajzot különféle szörnyekkel, alakokkal, tárgyakkal, amelyek mondanivalóját gazdagítják. Tolmácsolásában *Hamlet* kérdése, a *„Lenni vagy nem lenni”* mindannyiunké, mindenki saját drámája lett.

Kass újszerű elképzelése nyomán a hetvenes évek elején, 1972-ben polisztirolból *„egyenfejeket”* préselt, melyeket odaajándékozott művészbártaiknak, nemzedéktársainak, nevezetesen Juhász Ferencnek, Nagy Lászlónak, Örkény Istvánnak, Karinthy Ferencnek, Kurtág Györgynek, Reich Károlynak és másoknak, arra kérve őket, hogy kölcsönözzenek egyéniséget a sablonnak. Több mint kétszáz egyénített fej született ennek köszönhetően. Valójában Kass reflektálása volt ez a kor politikai ideológiájára, amely szerint a tömeg alakítja a történelmet, az egyéniségek szerepe korlátozott. Másrészt felkiáltás a művész részéről és figyelmeztetés az elszemélytelenedés folyamatára.

Igen, a művész fokozottabban érzi és fejezi ki műveiben korának, társadalmának gondjait, vágyait, jövőjét, valamint az esetleges fenyegetettségeket. Kass János *Új mutáció* sorozatában a génmanipuláció veszélyeire érzett rá és osztotta meg grafikai lapjain rémképeit a gondolat és érzelem nélküli mutánsokat ábrázolva.

Faludy György hazatérése előtt tisztelgett a Magyar Világ Kiadó 1988-ban a *Test és lélek* kötet megjelentetésével, amelyben a költő műfordításait Kass János illusztrációi kísérték. Az 1400 versfordítást tartalmazó kiadvány összetartó erejének magát Faludyt nevezte ki Kass János, pontosabban a Faludy arckép fotói képezték illusztrációinak kiindulási alapját, amelyre a mester mindazt felrajzolta, amivel a 20. századi ember akarva-akaratlanul szembesült. A művészi munka hatásáról, szimbiózisáról árulkodik az a tény, hogy a Faludy versekhez készült Kass-adaptációk magát Faludyt is megihlették és a tizennyolc rajzhoz ugyanannyi verset írt. *„A börtönből kiláttam és szerény lettem,/ ha kívülről néztem be, még szerényebb:/ rövid, mulandó és nem ismétlődő/ kirándulás, börtön, kaland az élet,/ Száz milliárd év után sem tér vissza,/ mert irgalom nem lesz s halott az isten, –/ az igazság is egyedül az ember/ fejében él; a mindenségben nincsen.*

Kass Jánost a 20. századi grafikai műfaj megújítói között tartja számon a művészettörténet, olyan alkotókkal egyetemben, mint Kondor Béla, Szalay Lajos, Feledy Gyula, Reich Károly, Gross Arnold, Würtz Ádám, Raszler Károly, Csohány Kálmán. Az idén 82. életévét betöltő Kossuth-díjas mester művei hozzájárultak a szöveg melletti rajz autonómmá válásához, a könyvillusztráció fogalmának modern átértelmezéséhez. Technikáját tekintve a toll-, kréta- és tusrajztól kezdve a sokszorosított grafikai eljárások közül a nagy mesterségbeli tudást igénylő színes rézkarc, aquatinta mellett a szitanyomatok, és a legújabb elektrografikai eljárás – a xerox – is helyet kapott. Korának jeles irodalmáraival, zeneszerzőivel kötött barátságot, műveik inspirálóan hatottak egymásra, művészetük szimbiózisban élte fénykorát. Kass és az irodalom, valamint a zene elválaszthatatlanságát szimbolizálják művei, illusztrációi.

Irodalom

Bánki Vera – Lengyel János – Tandi Lajos (szerk.): Kass János. Ötven év képben és írásban, Szeged, 1997

Bernhardt Gyula: Megvalósult álmok. Kass János Kossuth-díjas grafikus művész bélyeggrafikái, Miskolc, 2007

Erdélyi János (katalógust tervezte): Kass János, Miskolci Galéria, 1974.

Gál József: Bibliográfiai tételek Kass János életművéhez, Szeged, 2002

Szántó Tibor (szerk.): Kass János metszetei, Budapest, 1996

Tandi Lajos: Kass János grafikáiról öt tételben, Szeged, 1988

Tandi Lajos: Tizenkét tétel Kass János művészetéről, Szeged, 2007

Varga Emőke: Kalitka és korona. Kass János illusztrációiról, Budapest, 2007

Vámosi Katalin (katalógust tervezte): Kass János, MNM Rákóczi Múzeuma, Sárospatak, 2003.